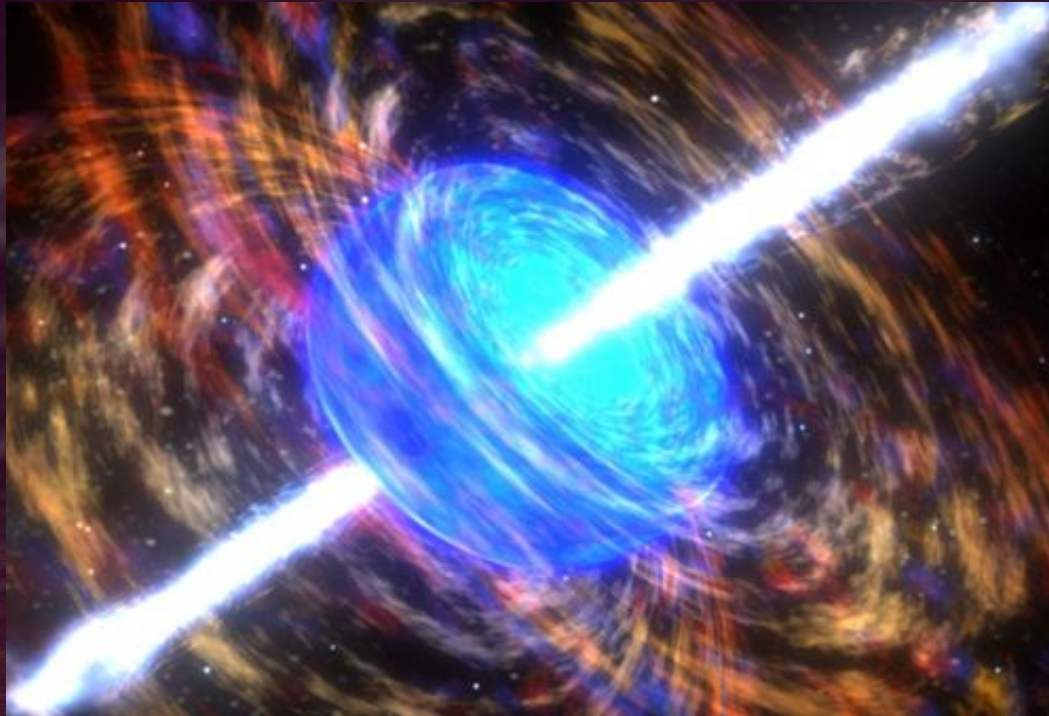
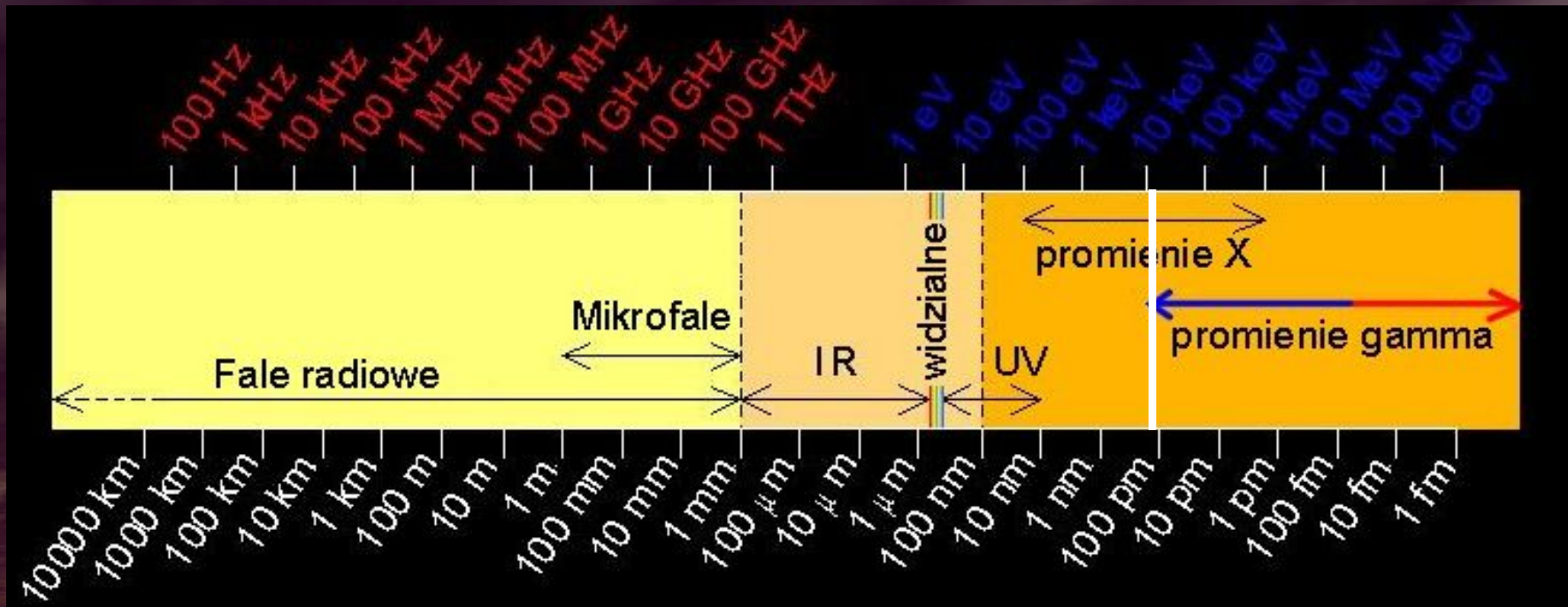

Błyski gamma

*Urszula Bąk-Stęślicka
Instytut Astronomiczny Uniwersytetu Wrocławskiego*

Promieniowanie gamma

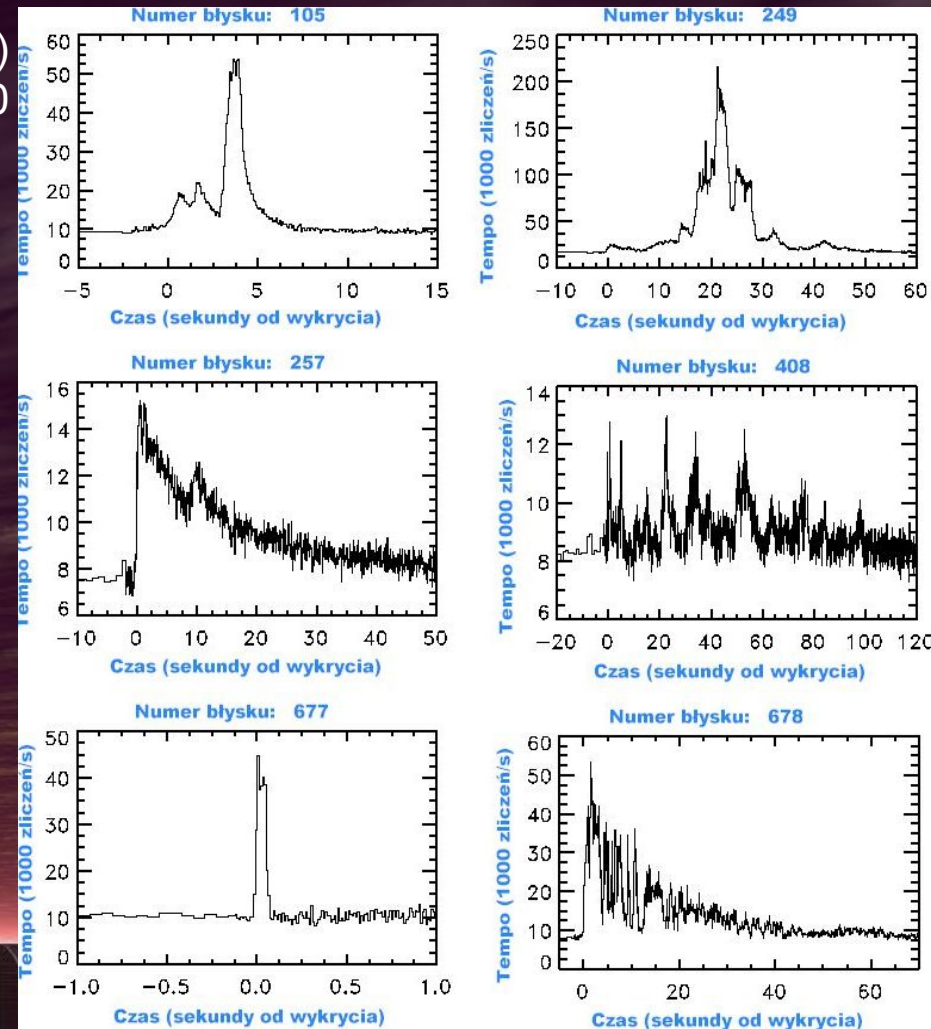
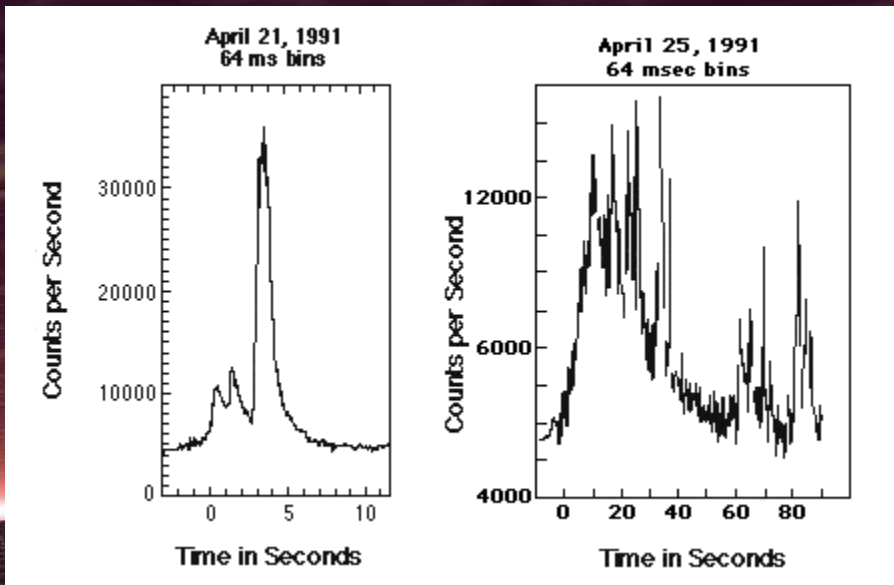
Skala odległości w latach świetlnych

Ziemia – Księżyc	~ 1 s
Ziemia – Słońce	~ 8 min
najbliższa Słońcu gwiazda	~ 4 lata
średnica Galaktyki	~ 100 000 lat
odległość do galaktyki M31	~ 2.5 mln lat
widzialny Wszechświat	~ 15 mld lat

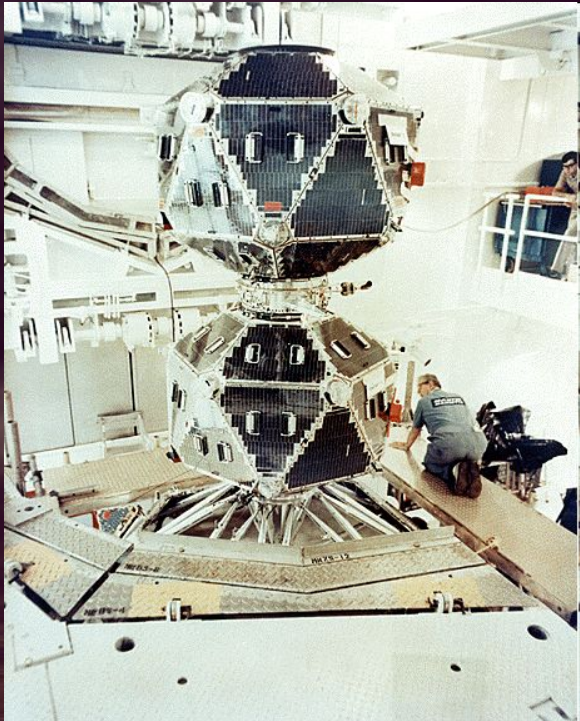
Charakterystyka

GRB charakteryzują się:

- silnymi (energie fotonów przekraczają 100 keV) i krótkotrwałymi (w przedziale ok. 3×10^{-3} s - 1000 s), pojedynczymi "pulsami" promieniowania gamma,
- zdarzają się gdzieś w Kosmosie średnio raz dziennie.
- różne krzywe blasku, trudno zdefiniować czas trwania błysku.

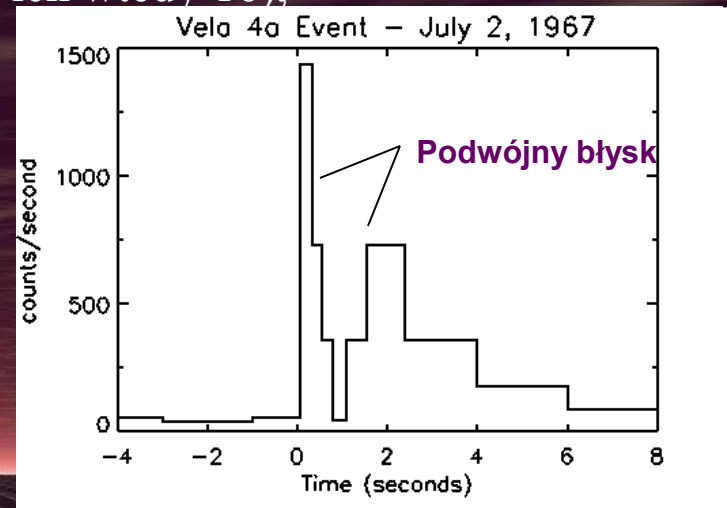

Historia odkrycia

- Orbits kołowe o $r=102$ tys. km,
- satelity wypuszczano parami,
- można mierzyć jedynie natężenie promieniowania, a nie kierunek, z którego błysk dochodzi,
- zegary o małej dokładności,

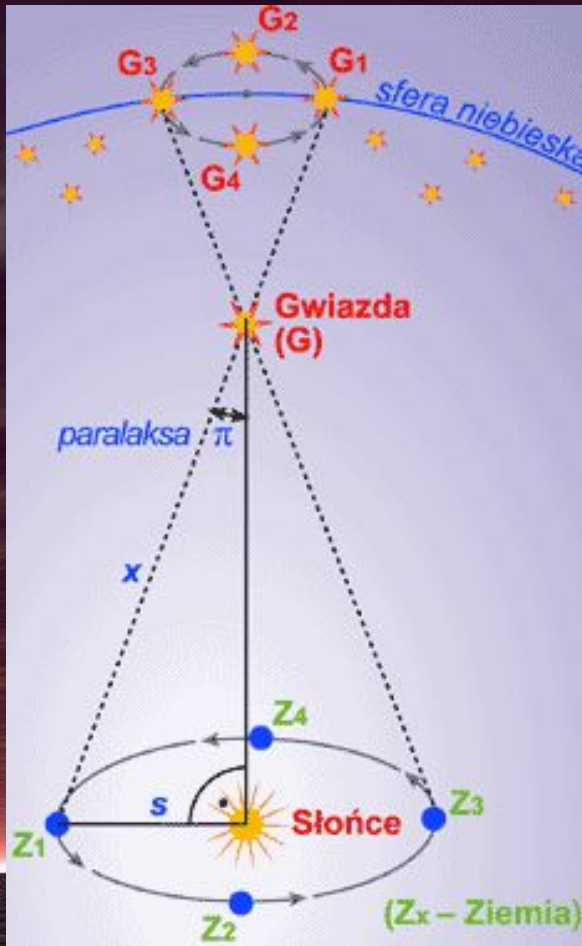
Lata 60-te - okres intensywnych zbrojeń nuklearnych
1963 – układ o zaprzestaniu prób jądrowych,
1963-1971 – wystrzelenie serii satelitów Vela,
1967 – zarejestrowano pierwszy błysk gamma (nie znając jego pochodzenia),
1969 r. – dane zostały przeanalizowane pod kątem astronomicznym,
1973 r. – ogłoszenie zaskakującego odkrycia błysków gamma (znano ich wtedy 16),

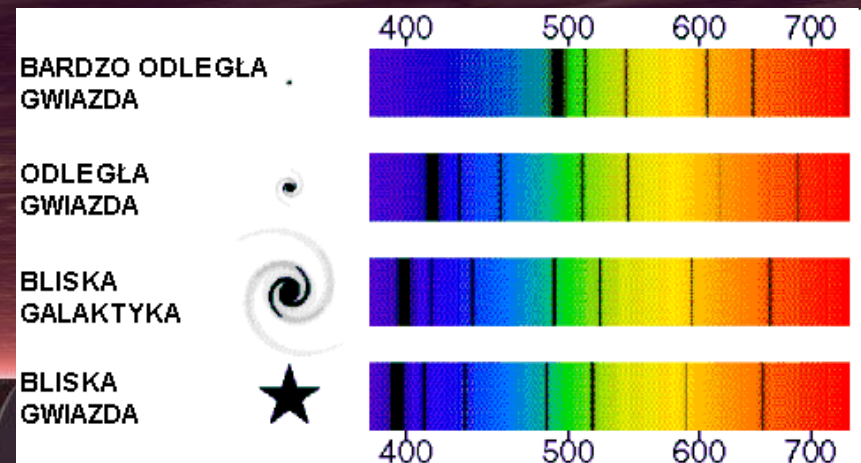
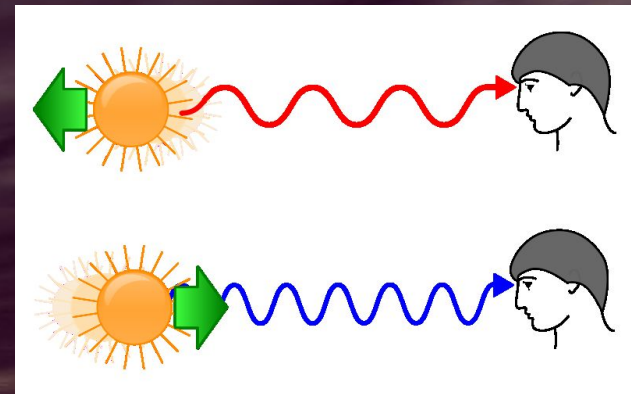
Vela 3, Vela 7 i Vela 8

Pierwsze obserwacje

Próby pomiaru odległości

Mało dokładne pomiary

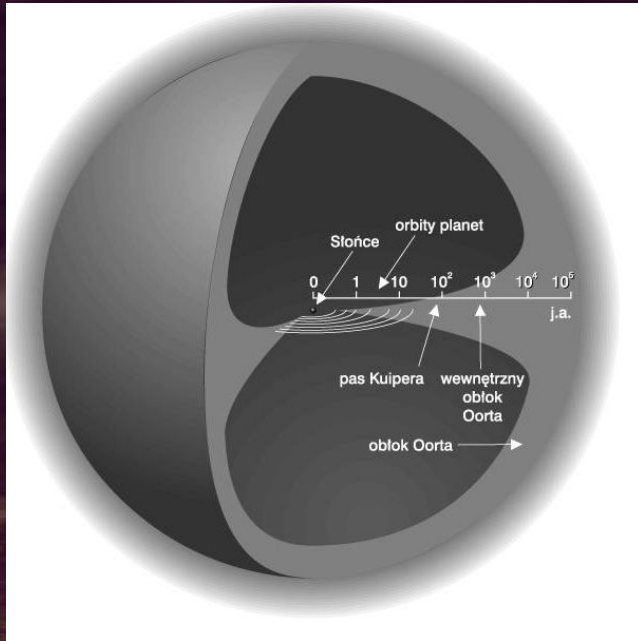

Nie znaleziono linii widmowych

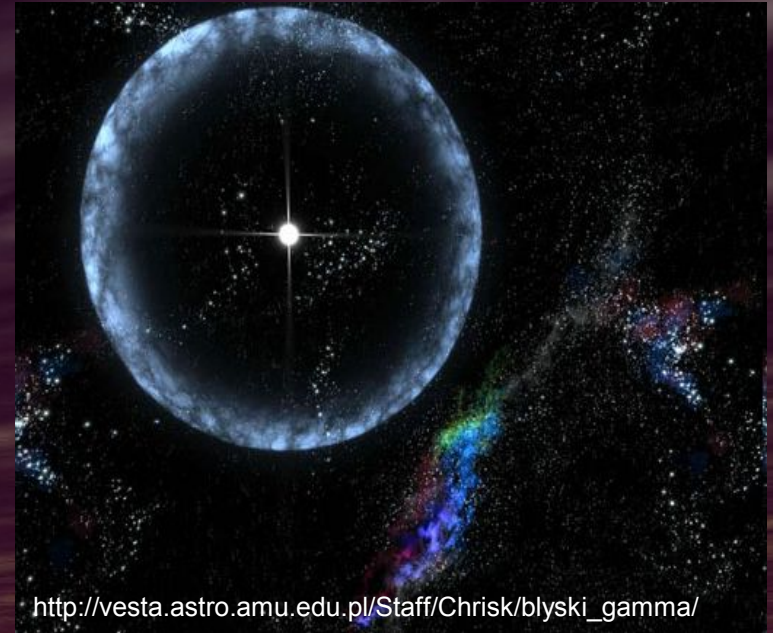
Pierwsze modele

Do lat 90-tych więcej było teorii niż zaobserwowanych błysków !!!

Zderzenia komet w obłoku Oorta
(zgadzał się rozkład błysków)

Zderzenia komet z gwiazdami neutronowymi

http://vesta.astro.amu.edu.pl/Staff/Chrisk/blyski_gamma/

Glicze
(produkują zbyt małe
ilości energii)

Najpopularniejszy kandydat na źródło błysków gamma.

Gliczami nazywamy nagłe zwiększenie prędkości rotacji pulsara i powrót do wcześniejszego stanu. Następuje pęknięcie powierzchniowych warstw pulsara i przemieszczanie się w stronę środka gwiazdy.

Przypomina to trzęsienia Ziemi

Pierwsze modele

Modele zakładające, iż błyski gamma pochodzą z bardzo odległych galaktyk

(zgadza się rozmieszczenie, ale co jest źródłem tak dużej energii?)

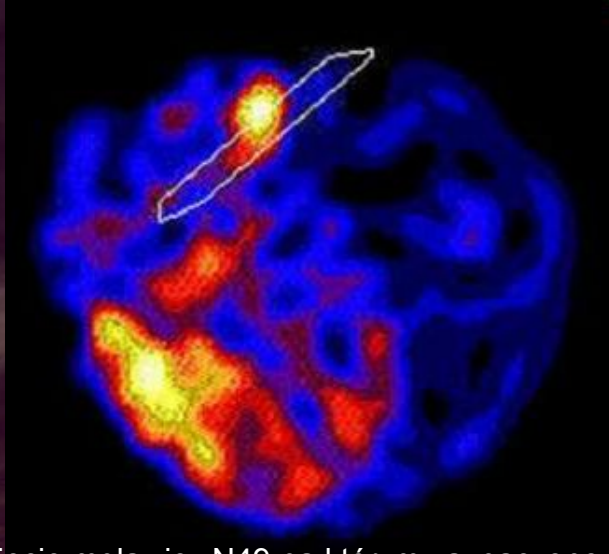
Od połowy lat 80-tych modele te rozwijał:

prof. Bohdan Paczyński

Nowa klasa zjawisk

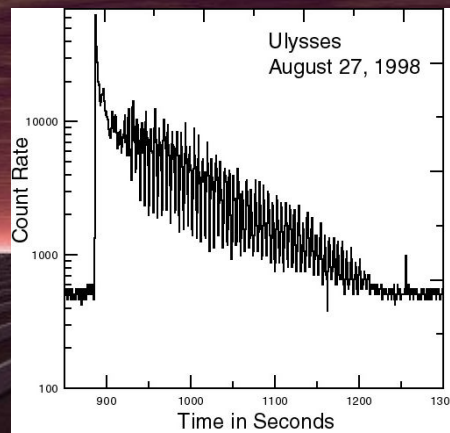
Soft gamma repeaters – pierwszy błysk zarejestrowano 5.03.1979 r. Był to najsilniejszy i najdłużej trwający błysk gamma. Źródło znajdowało się w Obłoku Magellana. Kilka tygodni później odkryto mgławicę N49, czyli błysk związany jest z supernową.

Zdjęcie mgławicy N49 na którym zaznaczono miejsce błysku gamma z dnia 05.03.1979r. – zakres rentgenowski.

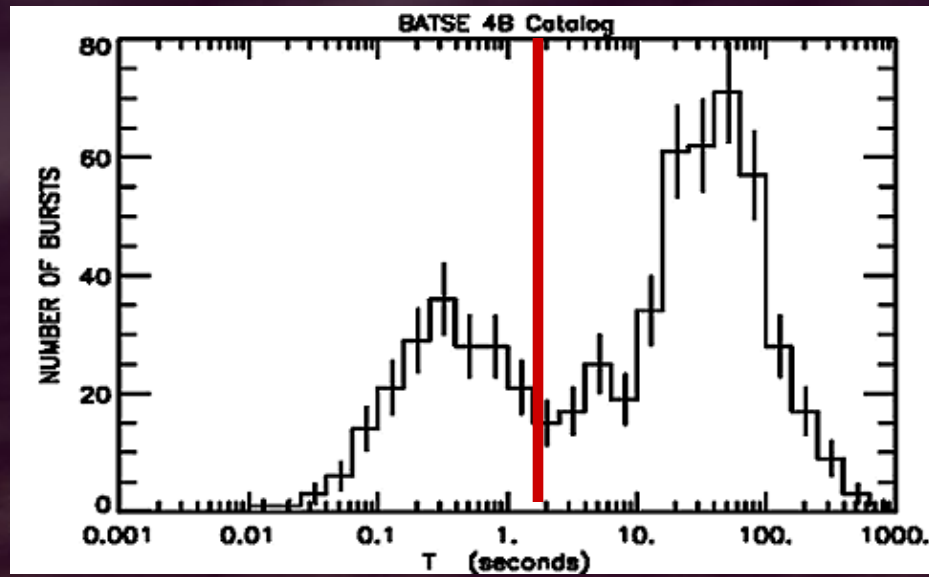

Zdjęcie mgławicy N49 - HST

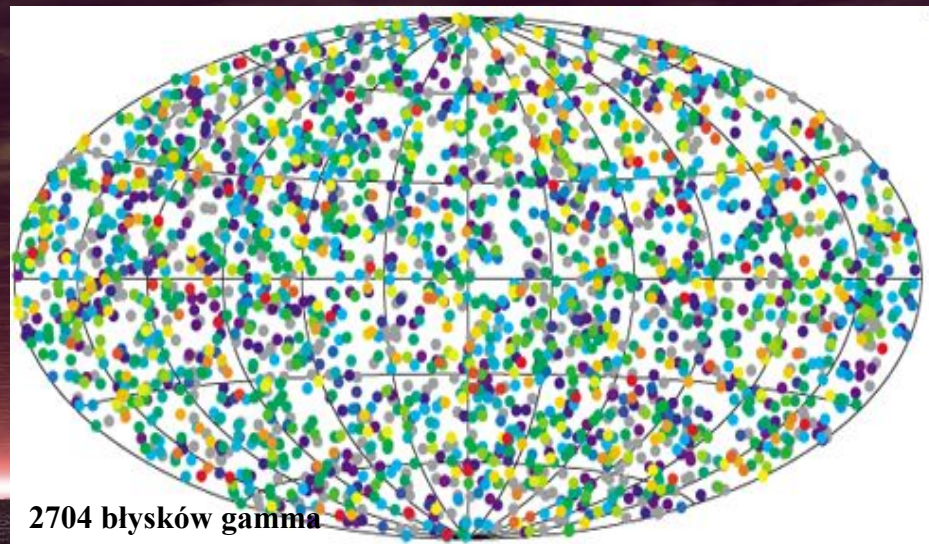

<http://apod.nasa.gov/apod/ap980903.html>

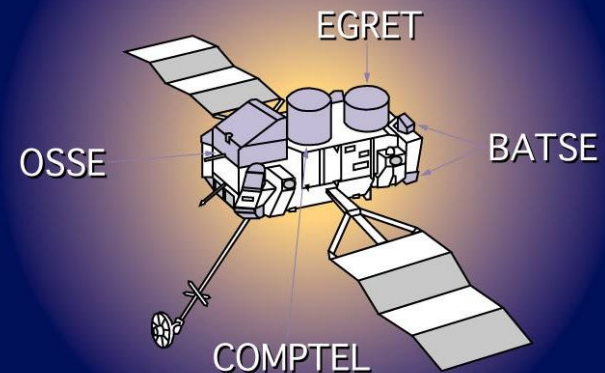
Obserwacje BATSE (05.01.1991- 04.07.2000)

Eksperyment BATSE (**Burst And Transient Source Experiment**) składał z 8 detektorów promieniowania gamma (pracujących w zakresie od 20 keV do 1 MeV)

Compton Gamma Ray Observatory

PRZEŁOM W BADANIACH – silne wsparcie dla modeli kosmologicznych

Wielka debata nr 2

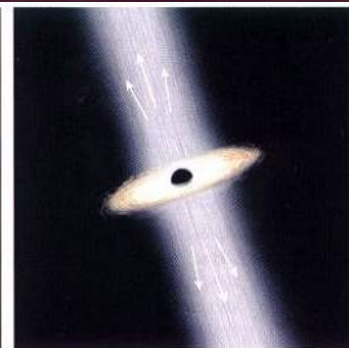
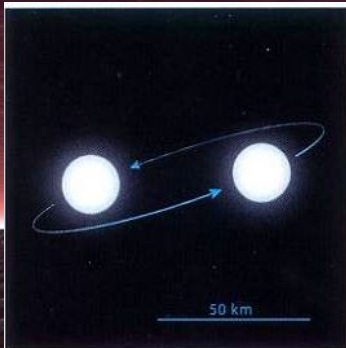
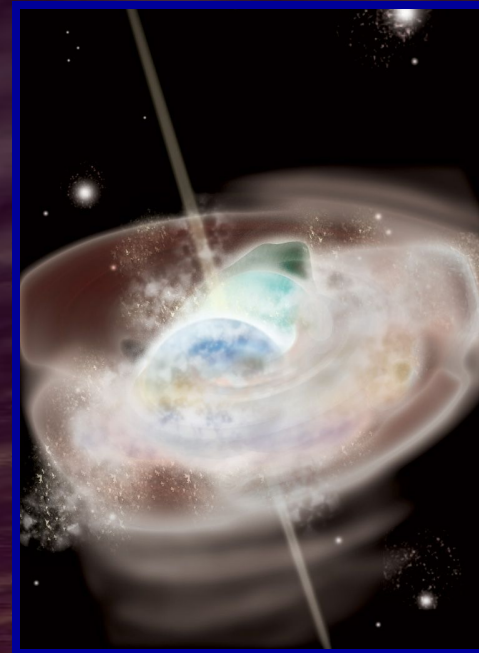
26 kwietnia 1920 roku – Wielka debata o odległościach we Wszechświecie: Harlow Shapley – Heber Curtis

22 kwietnia 1995 roku –
Wielka debata nr 2
Don Lamb – Bohdan Paczyński

Modele kosmologiczne

Zderzenie dwóch gwiazd neutronowych,
Zderzenie gwiazdy neutronowej z czarną dziurą

Błyski gamma o
 $t < 2$ s

Modele kosmologiczne

Wybuch hipernowej

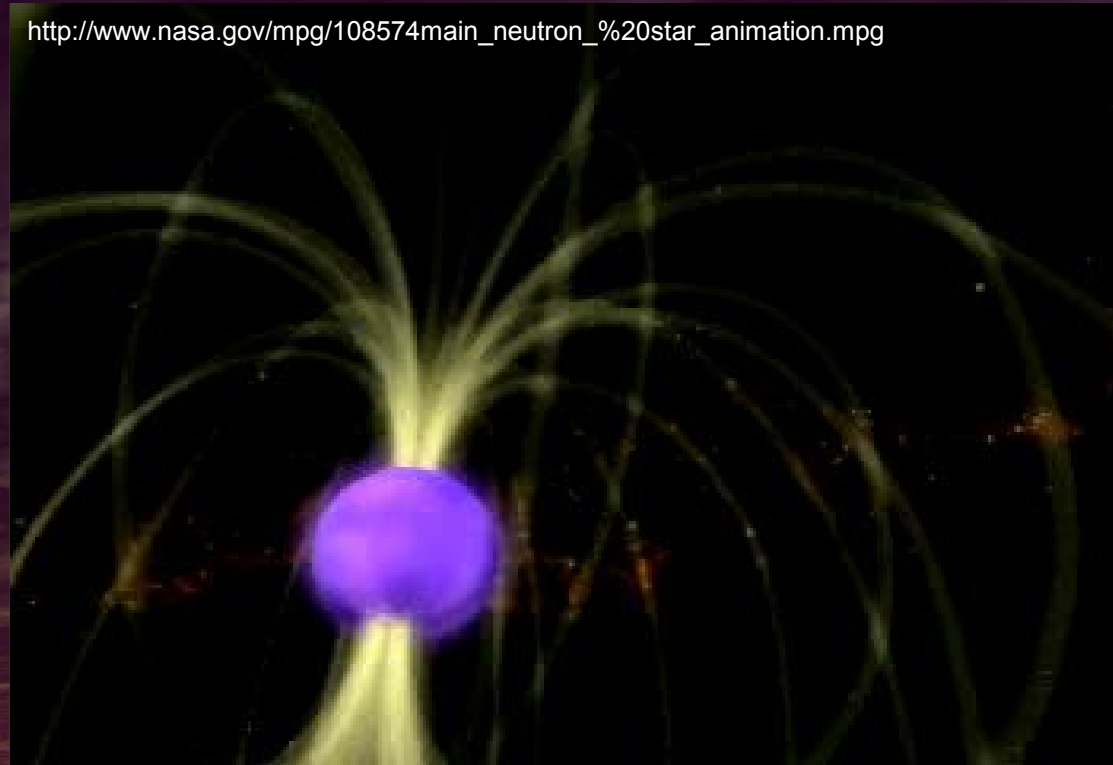
film

Błyski gamma o
 $t > 2$ s

Modele kosmologiczne

Magnetary

Raz na 10000 przypadków wybuchu supernowej powstaje magnetar.

Pole magnetyczne:
1000 x silniejsze od pola magn. pulsara i miliard razy silniejsze od pola magnetycznego Ziemi.

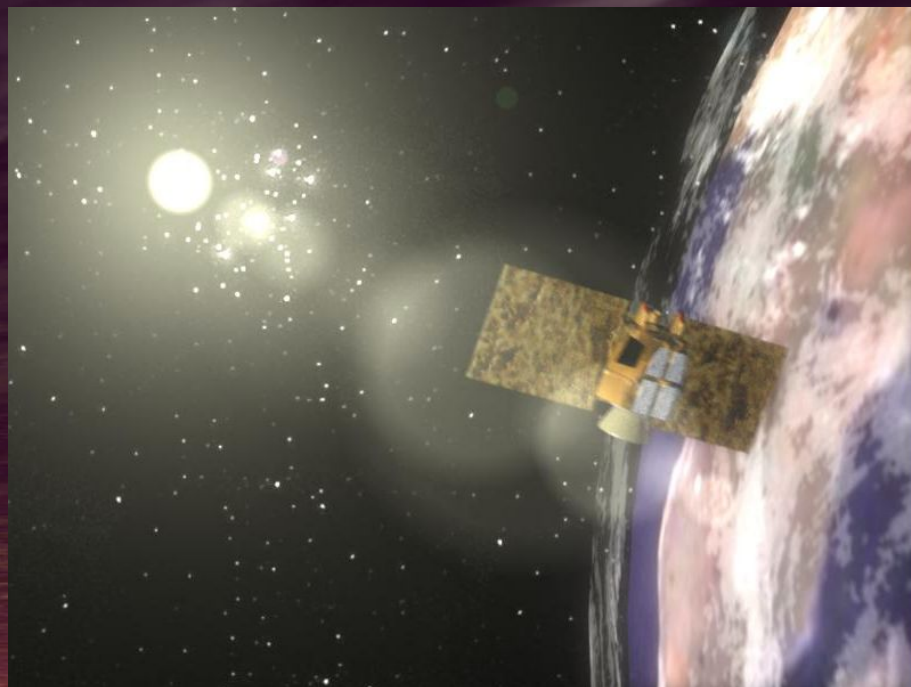
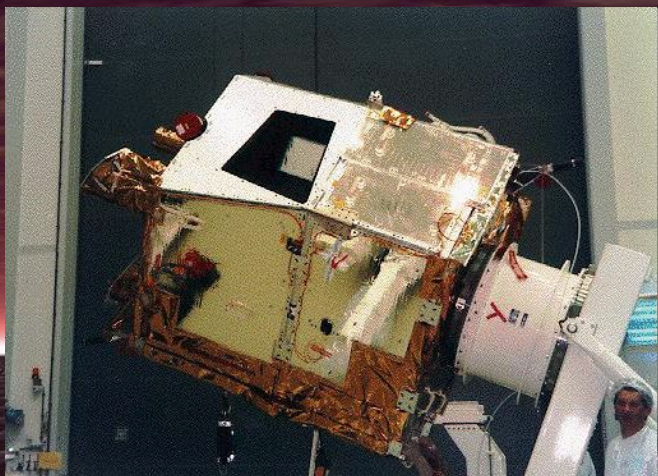
Pole magnetyczne jest niestabilne, powstają silne naprężenia pomiędzy nim a materią. Następuje gwałtowna przebudowa – **błysk gamma**.

Model magnetara został zaproponowany przez Roberta Duncana i Christophera Thompsona w roku 1992. Obecnie (wrzesień 2008) znanych jest 16 takich obiektów.

Soft gamma repeaters

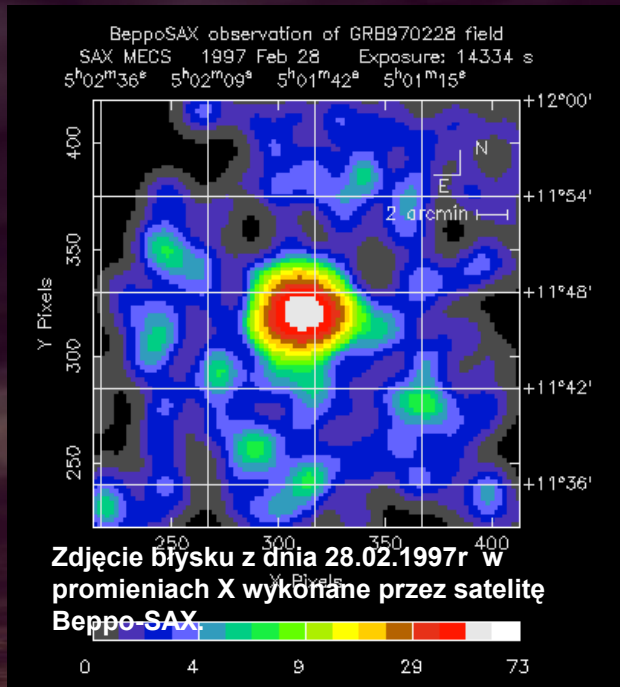
BeppoSax (30.04.1995 - 02.05.2003)

Włosko-holenderski satelita Beppo-SAX (Beppo pochodzi od nazwiska włoskiego astronoma Giuseppe Occhialini'ego, SAX od Satellite per Astronomia X). Był to pierwszy w historii satelita przeznaczony tylko i wyłącznie do obserwacji błysków gamma. Jako pierwszy został wyposażony oprócz detektorów gamma również w teleskop promieniowania X, dzięki któremu można było wyznaczać pozycję błysków z dokładnością ok. 5 minut kątowych (a więc 12 razy lepiej niż BATSE)

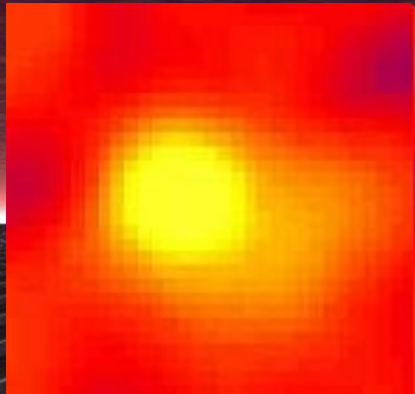

Kolejne odkrycia

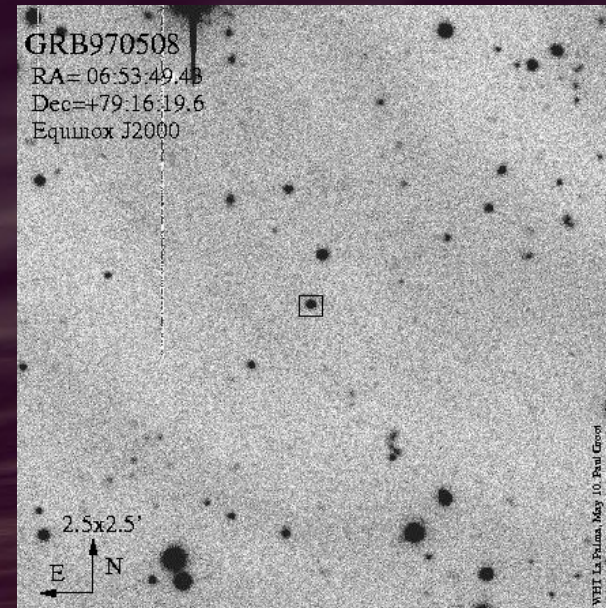
Odkrycie poświaty

Pierwsza identyfikacja błysku gamma ze źródłem w innym zakresie widma

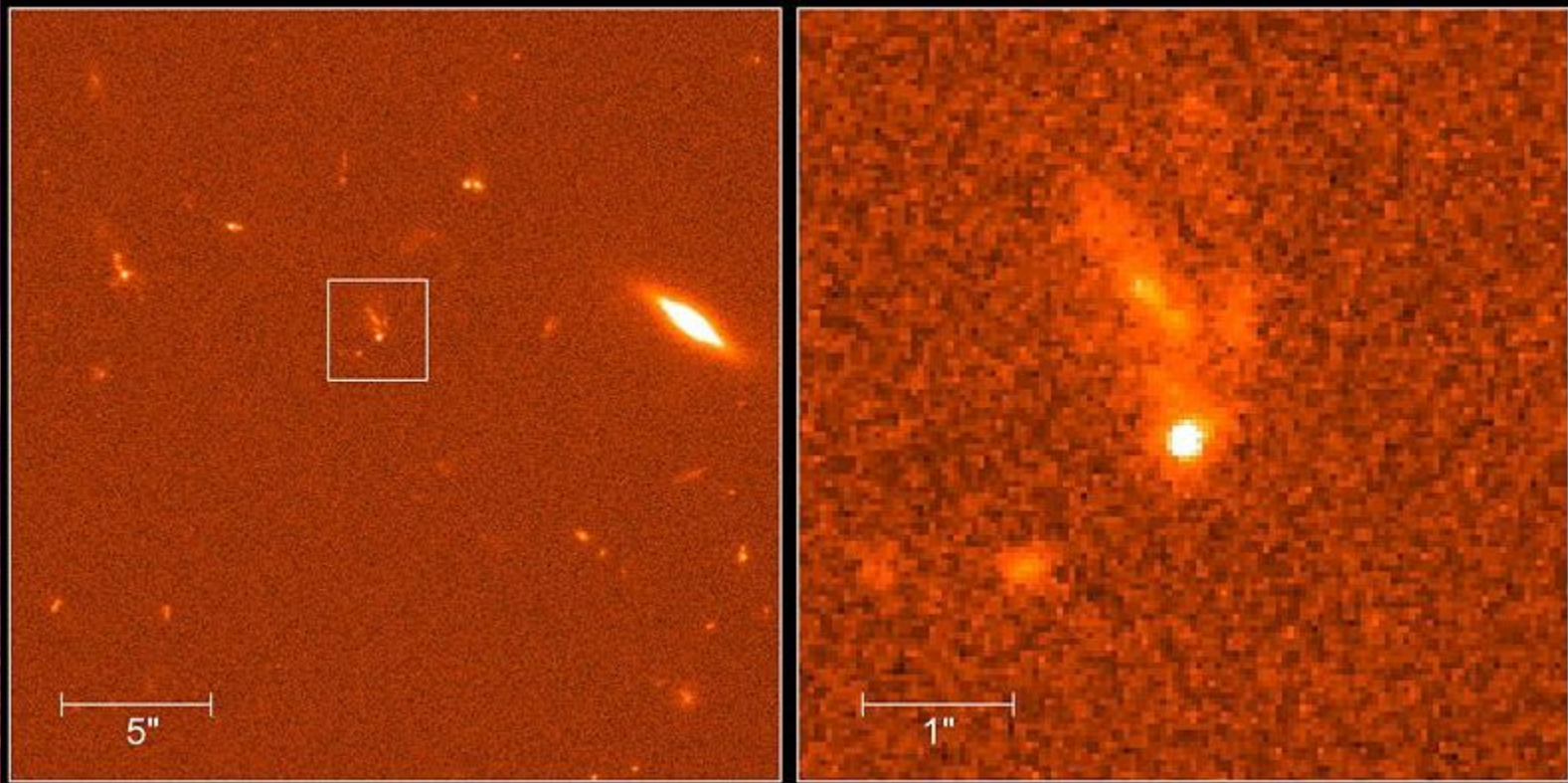
Pomiar odległości

Zdjęcie poświaty optycznej po błysku z dnia 08.05.1997r.
2000 Mpc (czyli ok. 7 miliardów lat świetlnych)

<http://heasarc.gsfc.nasa.gov/docs/objects/grbs/grb970228.html>
<http://apod.nasa.gov/apod/ap970513.html>
<http://www.xtec.net/recursos/astronom/hst/hst2/9710.htm>

Jasny błysk gamma

23.01.1999r., d ~ 10 mld lat świetlnych
Poświata o jasności 9 mag.

Najnowsze obserwacje

The background features a dark, textured sky with a gradient from deep purple to a reddish-orange glow at the horizon. Below the horizon, a series of parallel lines recede into the distance, creating a perspective effect. The text 'Najnowsze obserwacje' is centered in a light yellow, sans-serif font.

INTEGRAL (17.10.2002-)

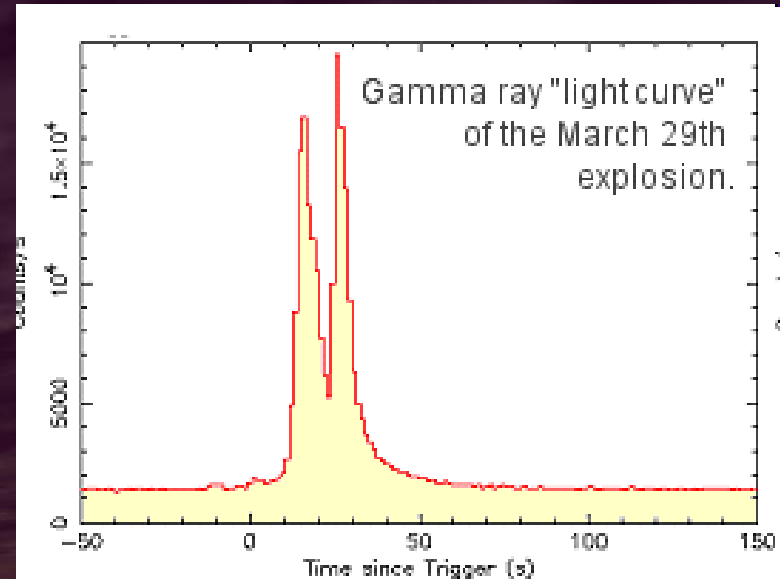
INTErnational Gamma-Ray Astrophysics Laboratory

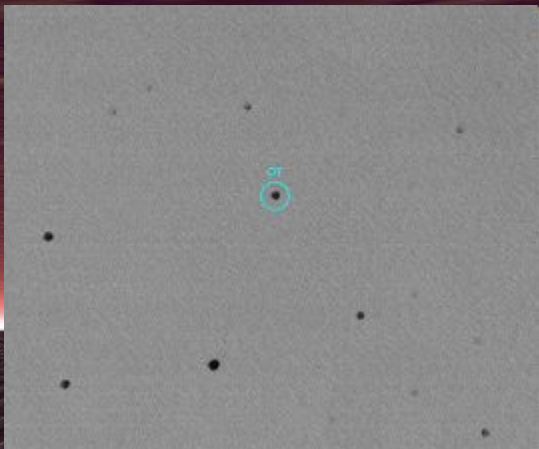
29.03.2003

<http://antwrp.gsfc.nasa.gov/apod/ap030414.html>

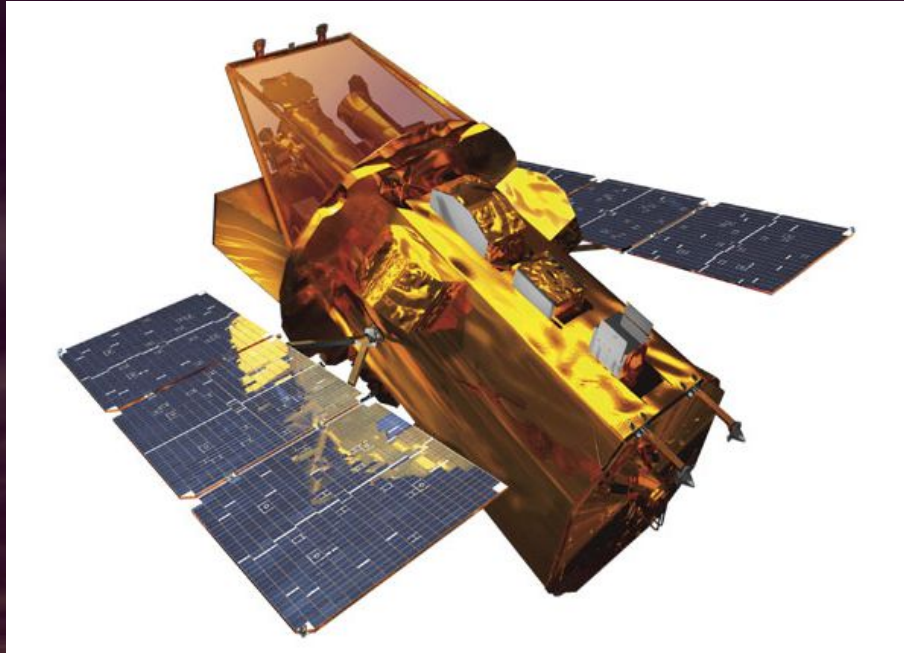
http://science.nasa.gov/headlines/y2003/10apr_grb.htm

http://science.nasa.gov/headlines/y2003/10apr_grb.htm

- $d \sim 600$ Mpc (ok. 2 mld lat świetlnych).
- wybuch hipernowej gwiazdy typu Wolfa-Rayeta o masie ok. 100 mas Słońca, w wyniku którego powstała czarna dziura.
- prędkości rozszerzania się wyrzuconych resztek materii gwiazdy: 30000 km/s.

SWIFT (20.11.2004 -)

Na pokładzie obserwatorium satelitarne znajdują się trzy instrumenty:

BAT (Burst Alert Telescope) - detektor służący do wykrywania wybuchów: 2 steradiany

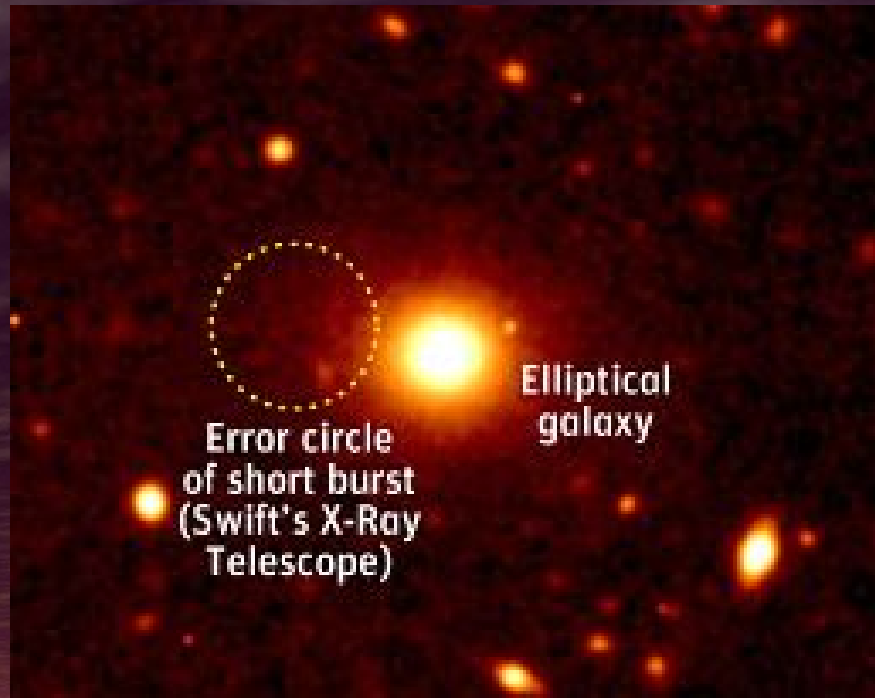
XRT (X-Ray Telescope) - detektor promieniowania X: rozdzielczość 4'

UVOT (Ultraviolet/Optical Telescope) – ruchomy teleskop optyczny pracujący w zakresie widzialnym i ultrafioletu

SWIFT — ciekawe wyniki

9.05.2005

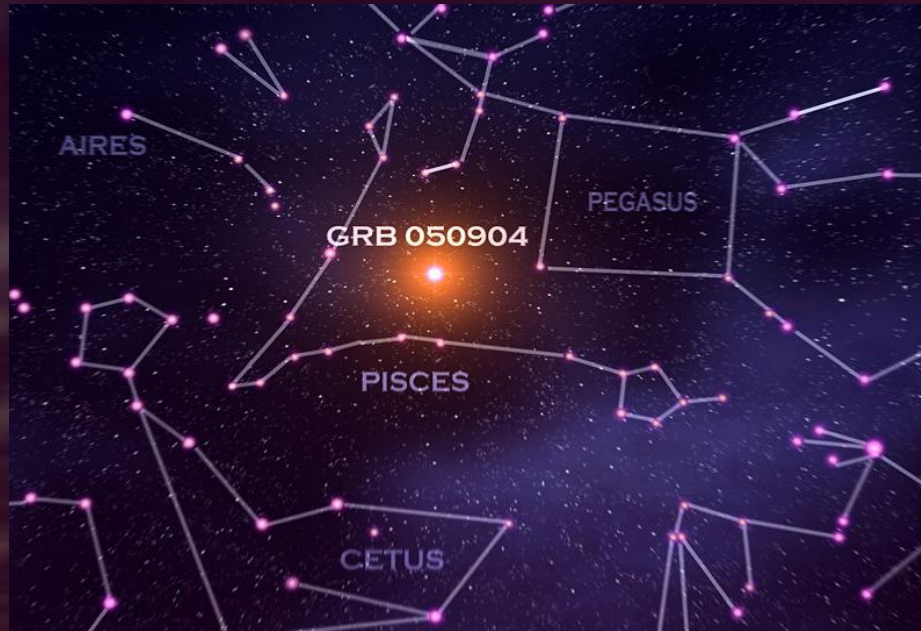
Pierwszy krótkotrwały ($t \sim 1/20$ s) błysk gamma, dla którego zmierzono pozycję. Błysk ten związany był z **galaktyką eliptyczną!**

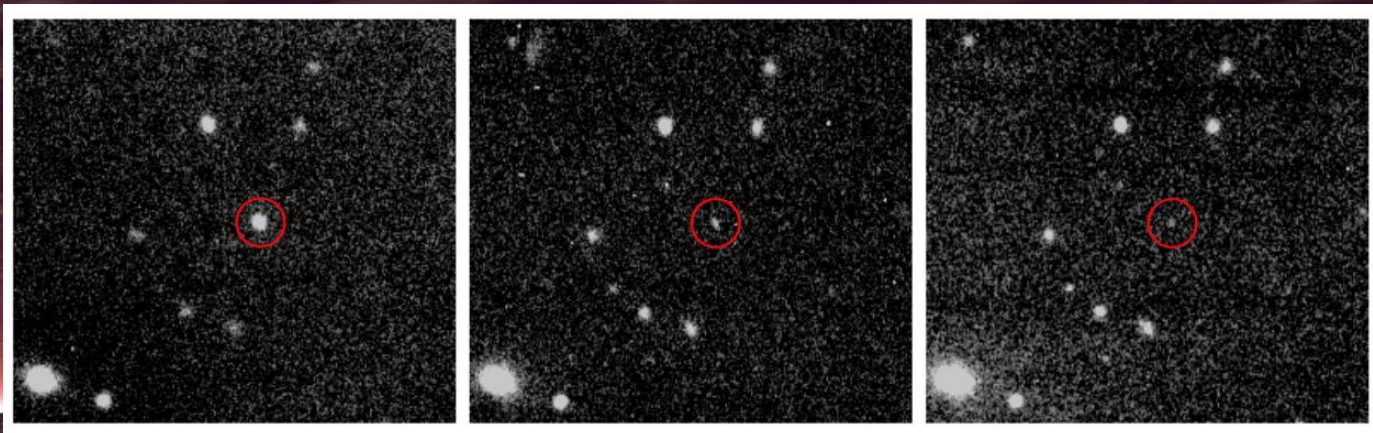
GRB 050509b

SWIFT — ciekawe wyniki

9.05.2005

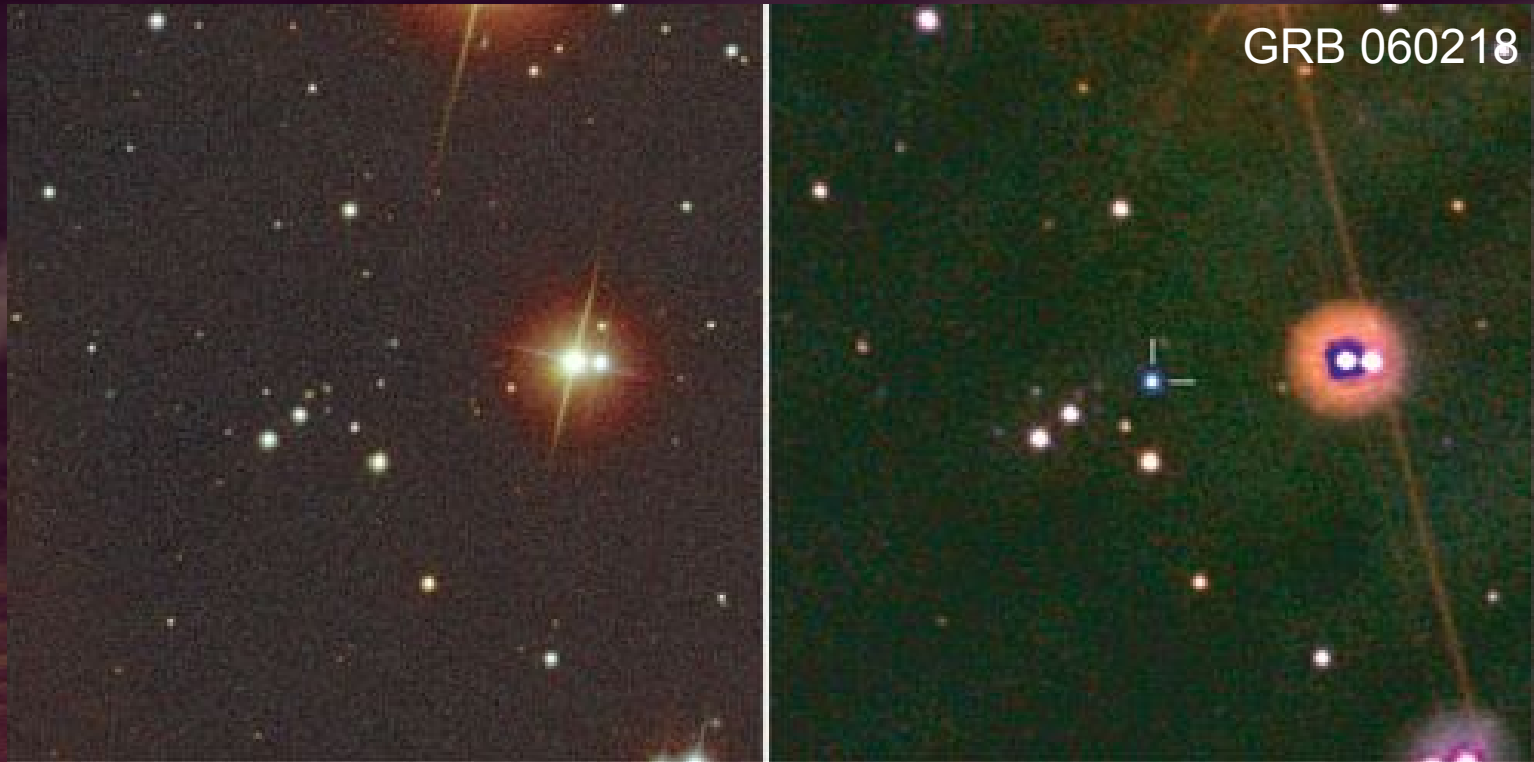
$t \sim 200$ s,
 $d > 12$ mld lat
światlnych

SWIFT — ciekawe wyniki

18.02.2006

Błysk gamma+supernowa

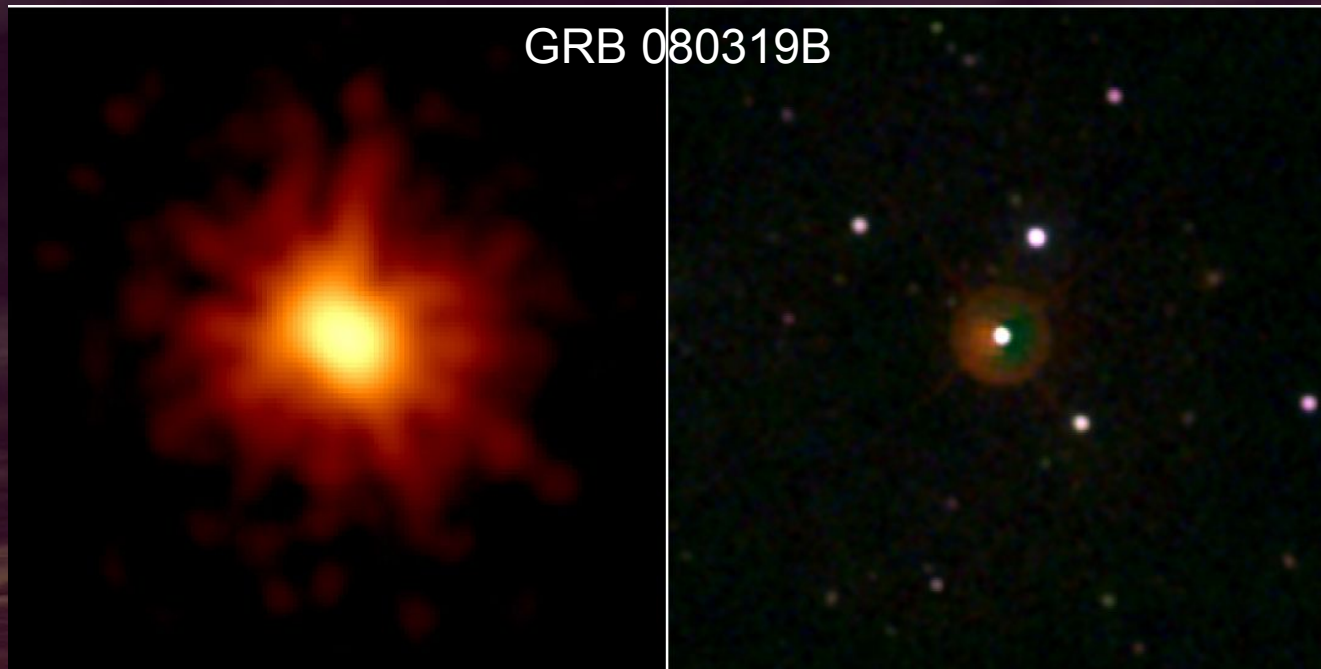

t ~ 2000 s, d ~ 440 mln lat, jasność ~ 1/100 j. typowych błysków

SWIFT — ciekawe wyniki

19.03.2008

Najjaśniejsza poświata!!

"Pi of the Sky"

d ~ 7.5 mld lat, jasność ~ 5.8 mag (przez 30 sek.)

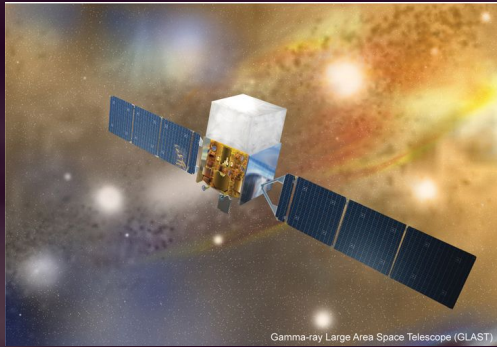
SWIFT — ciekawe wyniki

Najdalszy obiekt

d ~ 12.8 mld lat

http://www.nasa.gov/mission_pages/swift/bursts/farthest_grb.html

GLAST (11.06.2008 -)

Gamma-ray Large Area Space Telescope

<http://www-glast.stanford.edu/>

GLAST został wystrzelony przy użyciu rakiety Delta II 11 czerwca 2008 o godzinie 16:05 GMT. Obecnie znajduje się na kołowej orbicie okołoziemskiej o nachyleniu $28,5^\circ$, na wysokości 550 km.

GLAST wyposażony jest w następujące instrumenty naukowe:

LAT (ang. Large Area Telescope) - detektor o wysokiej czułości i rozdzielczości kątowej, pracujący z zakresie energii fotonów 20 MeV - 300 GeV. Jest następcą instrumentu EGRET, będącym częścią Teleskopu Kosmicznego Comptona.

GBM (ang. Gamma-ray Burst Monitor) - detektor pracujący w zakresie energii fotonów 8 keV - 30 MeV, charakteryzujący się bardzo krótkim czasem reakcji (ok. 2 μ s). Jego głównym zadaniem będzie wykrywanie i lokalizowanie błysków gamma. Jest następcą instrumentu BATSE z Teleskopu Kosmicznego Comptona.

Linki

http://pl.wikipedia.org/wiki/Rozblyski_gamma

http://urania.pta.edu.pl/bieg_37.html

http://vesta.astro.amu.edu.pl/Staff/Chrisk/blyski_gamma/

<http://archiwum.wiz.pl/1998/98091700.asp>

<http://archiwum.wiz.pl/1999/99013400.asp>

<http://antwrp.gsfc.nasa.gov/htmltest/jbonnell/www/grbhst.html>

<http://swift.gsfc.nasa.gov/docs/swift/swiftsc.html>

<http://space.mit.edu/HETE/>

http://www.esa.int/esaSC/120374_index_0_m.html

<http://www.batse.msfc.nasa.gov/batse/>

<http://www-glast.stanford.edu/>

<http://www.asdc.asi.it/bepposax/>

KONIEC

